

EN SANS FOR FORSKELLE:

Klassetilhørighed og symbolsk grænsearbejde

Af Stine Thidemann Faber

Aspekter som har med klasse og sociale forskelle at gøre tabuises, både i den offentlige debat, i forskningen og i hverdagslivets relationer. I denne artikel introduceres en række teoretiske perspektiver på klasse og via resultaterne fra en større interviewundersøgelse beskrives det komplicerede positionerings- og distinktionsarbejde, som mennesker trækker på i en konstant bearbejdning af egen identitet og tilhørsforhold. Det diskuteres, hvordan følelser af klassetilhørighed idag manifesteres gennem modstand, afstandstagen og dis-identifikation snarere end gennem accept og identifikation, og det illustreres, hvordan vi alle er med til at konstruere og vedligeholde klasseforskelle bl.a. i de mere eller mindre subtile måder, hvorpå vi dagligt tager afstand fra dem, vi oplever ikke at tilhøre.

I indenfor sociologien beskriver forskere løbende, hvordan vestlige samfund igennem længere tid har antaget nye former, og hvordan hverdagslivet i det hele taget er præget af en stigende kompleksitet og mangfoldighed. I mange af forsøgene på at karakterisere disse udviklingstendenser bliver klasse beskrevet som mindre interessant. Sideløbende med at middelklassen er vokset i omfang og forskellige klasseinteresser er blevet mindre tydelige, er interessen for klasse, klasseforskelle og klassekonflikter dalet markant. Den generelle holdning synes at være, at klassebegrebet ikke længere er anvendeligt, når det kommer til at beskrive og forstå menneskers identitetsdannelse i nuværende samfund.¹

Ofte knyttes den aftagende bevidsthed om klasser, klasseforskelle og klassekonflikter tæt sammen med tendenserne til globalisering, refleksivitet og individualisering,² og i det omfang disse teorier overhovedet beskæftiger sig med sociale forskelle, beskrives disse ofte som en eksklusion i forhold til adgang til ressourcer og viden, som når nogle mennesker idag marginaliseres ved at stå uden for forbrugersamfundet³ eller netværkssamfundet,⁴ mens andre har formuleret konsekvenserne af den nye kompleksitet og de nye krav ved at pege på fremkomsten af det skel, der er opstået mellem refleksive vindere og refleksive tabere⁵ eller mellem mennesker, der tilhører den kreative elite, der i dag er samfundets primære økonomiske drivkraft, og så de mennesker, der ikke formår at følge med på fremtidens arbejdsmarked.⁶

Den udbredte tendens til at afskrive klassebegrebet som forældet og gammeldags, er dog en smule paradoks, da der fortsat er åbenlyse tegn på, at classesamfundet lever i bedste velgående. Som Rolness (2008) også skriver, findes der – midt i velfærdstaten – classeskel overalt; i indtægt og eje, i arbejdsliv og skole, i forbrug og fritid, i privilegier og magt.⁷ Og selvom samfundsforskere løbende leverer den empiriske dokumentation for disse uligheder, rækker det tilsyneladende ikke ved den ud-

En respektabel arbejderkvinde. Henriette Crone (1874-1933). H.C. arbejdede som trykkeriarbejder. Fra 1898 var hun aktiv i sin fagforening, hvor hun blev valgt til formand fra 1906-1933. Hun blev valgt ind i Borgerrepræsentationen i København 1909-1913, Landstinget 1920-1933 og sad i Socialdemokratiets hovedbestyrelse 1927-1933. Desuden var hun repræsentant for Socialdemokratiet i flere internationale socialistiske kvindekomiteer.

brede tro på det meritokratiske lighedssamfund, hvor personlig velstand relateres til evner og flid, og elendighed til uheld eller dovenskab.⁸

Foranlediget af de mange påstande om klassernes forsvinden, og med et blik på den store – endda øgende – sociale differentiering i vestlige samfund, er en række forskere, især i England, igen begyndt at koncentrere sig om at undersøge, på hvilken måde mennesker identificerer sig med og mere generelt itale-

sætter klasse og klasseforskelle.⁹ På baggrund af dette arbejde er der opstået en vis enighed om, at klassebevidsthed idag er tæt knyttet til flertydighed, ambivalens og selvmodsigelser. På den ene side synes der at være en klar bevidsthed om klassernes eksistens (det, der på engelsk så fint indfanges med ordene 'class awareness' eller 'class consciousness', men som der ikke rigtigt findes nogen dækkende dansk betegnelse for), og en udbredt anerkendelse af klassernes fortsatte betydning for individers muligheder og begrænsninger og i forhold til, hvordan livet leves og erfares også i dagens samfund. På den anden side tematiseres klasse nu om dage sjældent som en positiv kilde til identitet, og de fleste mennesker synes at være tøvende eller decideret modvillige i forhold til at placere sig selv som medlemmer af en bestemt social klasse.¹⁰

I det følgende skal jeg introducere en del af den forskning, som er optaget af, hvad klasse betyder for folks liv, og efterfølgende skal jeg præsentere nogle af de væsentligste resultater fra en interviewundersøgelse, hvor formålet specifikt har været at undersøge en række danske kvinders oplevelse af klasseforskelle, klassetilhørighed og -identitet. Interviewmaterialet bliver her præsenteret med et særligt fokus på kvindernes identitetskonstruktioner og det symbolske grænsearbejde, de løbende gør brug af, når de positionerer og kategoriserer sig selv og andre.

Teoretiske perspektiver på klasse og identifikation

I dette afsnit præsenteres en række centrale studier, der alle belyser, hvordan klasse spiller ind på menneskers selvforståelse og identitetskonstruktion i nuværende samfund. Fælles for de studier, der tages udgangspunkt i, er, at de alle har en kvalitativ, mikroorienteret tilgang til det felt, de studerer – som den amerikanske klasseforsker Erik Olin Wright formulerer det, drejer det sig i sådanne mikroorienterede klasseanalyser om at studere, hvad klasse betyder for individer og analysere effekterne af klassetilhørigheden på forskellige

aspekter af hverdagslivet.¹¹ Fælles for de præsenterede studier er også, at de alle, i større eller mindre grad, er inspireret af den franske sociolog og samfundskritiker Pierre Bourdieu, som især er kendt for sit klassiske værk *Distinktionen* (1984), hvori han overbevisende illustrerer, at klasse ikke kan reduceres til kun at omhandle økonomiske relationer og individets rolle i produktionsforholdene, men at klasse også manifesterer sig i forskellige virkelighedsopfattelser, livsstile, forbrug, holdninger og handlingsmåder.¹²

Bourdieu er især optaget af forbruget som en arena, hvor klassemodsatninger gør sig gældende. En af hans pointer er, at den gode smag er indlært. Der er tale om en form for praktisk sans; et erhvervet system af præferencer og principper for, hvordan den sociale virkelighed skal anskues og opdeles, og et mere eller mindre ubevidst (pre-refleksivt) handlings- og holdningsberedskab, gennem hvilket mennesker reagerer, tænker og orienterer sig i den sociale verden.¹³ Dette beredskab kaldes habitus, og det er primært skole og familie, der genererer denne. Selvom den gode smag ofte fremstilles som noget indlysende naturligt, konkluderer Bourdieu altså, at den i høj grad er betinget af individets kulturelle og økonomiske kapital, som groft sagt er graden af almen dannelse og økonomisk råderum. Behersker man den gode smag, kan den bruges som distinktionsstrategi for skille sig ud fra andre grupper, og således kan smagen bruges til at udøve (symbolsk) magt og fungere som en legitimering og reproduktion af egen position. Det er den gode smag, der udgrænser og dermed negativt definerer, hvad der er den dårlige smag. Bourdieu skriver således: "Som det er tilfældet med smagen, mere end andetsteds, er alle vurderinger negationer; og smag er måske først og fremmest afsmag og afsky provokeret af rædsel eller følelsesmæssig intolerance (kvalme) over andres smag" (s 56).¹⁴

En anden af Bourdieus væsentlige pointer er, at klasse viser sig som en erfaring, vi bærer i kroppen. Mennesker mærker og sanser den sociale orden i og med sin krop, og derfor er

det, når man skal fortså betydningen af klasse, også centralt at se på de følelsesmæssige aspekter – det som den engelske sociolog og kønsforsker Diane Reay kalder for den emotionelle oplevelse af klasse, af at blive klassificeret.¹⁵ Den tætte sammenhæng mellem klasse og følelser går tilbage til Raymond Williams, der i sit studie beskrev, hvordan klasse internaliseres som en intim form for subjektivitet, som en følelsesstruktur,¹⁶ og til Richard Senneth og Jonathan Cobb, der i værket *The hidden Injuries of Class* (1977) ligeledes beskriver, hvordan klasses tilhørighed kan være ødelæggende i forhold til den enkeltes selvagtelse.¹⁷ Også Bourdieu og hans kollegaer fokuserer i værket *The Weight of the World* (1999) på de følelsesmæssige aspekter af klasse. Heri beskrives bl.a. den lidelse og håbløshed, som den franske arbejderklasse oplever som følge af deres lave samfundsmæssige position og den mangel på anerkendelse, som de oplever knytter sig hertil.¹⁸

Et af de studier, som de senere år har haft størst gennemslagskraft indenfor den mikroorienterede klasseanalyse, er den engelske sociolog Beverley Skeggs' studie af unge britiske arbejderklassekvinder – præsenteret i bogen *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable* (1997).¹⁹ Skeggs finder, at de unge arbejderklassekvinders sociale position spiller en stor rolle i forhold til deres identitetsdannelse, men samtidig noterer hun sig, at kvinderne ikke uden videre tilpasser sig deres klassebaggrund: "Klasse spillede en central rolle for disse unge kvinders identitet. Ikke at det blev omtalt på traditionel vis som tilhørighed – jeg er arbejderklasse – men snarere viste det sig i deres utallige forsøg på ikke at blive genkendt som tilhørende arbejderklassen" (s 150).²⁰ I forsøget på at undgå association med arbejderklassen investerer kvinderne mange kræfter i deres fremtoning, påklædning, fritidsinteresser, hjemmets udsmykning o.lign. – alle investeringer, som Skeggs tolker, som forsøg på at bearbejde og kontrollere omgivelsernes indtryk af hvem de er, og hvad der tilskrives værdi.

Skeggs opererer i sit studie med to vigtige

begreber. Det første er 'respektabilitet'. Sådan som Skeggs bruger begrebet, er respektabilitet en værdi, som knyttes til mennesker gennem moralske diskurser – det dannes bl.a. ud fra de selvfølgeligheder og enigheder, hvormed folk karakteriserer, hvem som er respektable, og hvem som ikke er. Mens respektabilitet i hovedsagen er en del af middelklassens identitetsgrundlag, betragtes dette ikke som noget, arbejderklassekvinder er selvskrevet til at have eller at få. Det andet begreb er 'disidentifikation'. For Skeggs er aktiv og markeret disidentifikation en strategi, som de unge arbejderklassekvinder iværksætter for at undgå at blive genkendt som tilhørende arbejderklassen, da de oplever, at denne position er associeret med et fravær af symbolsk værdi. Med sit studie illustrerer Skeggs overbevisende, at der ikke nødvendigvis er noget enkelt forhold mellem social position og mentale dispositioner eller identitet: "Positionen er objektiv, mens de subjektive identiteter er refleksive bearbejdnings, hvor man kan acceptere eller ikke acceptere den positionering man udsættes for" (s 3).²¹

Skeggs studie har siden sin udgivelse høstet stor opmærksomhed, og bidraget har ført til et øget fokus på den beskedne, pragmatiske dagligdags måde at artikulere klasse på og på de måder, hvorpå almindelige mennesker løbende gør brug af en række symbolske grænser, når de kategoriserer sig selv og andre.²² Med sit studie af middelklasse mænd og arbejderklasse mænd i henholdsvis USA og Frankrig – beskrevet dels i *Money, Moral and Manners* (1992) dels i *The Dignity of Working Men* (2000) – placerer den canadiske sociolog Michèle Lamont sig indenfor samme forskningstradition. Ligesom Bourdieu fremhæver Lamont de økonomiske og kulturelle skillelinjer som vigtige, men samtidig går hun et skridt videre og konkluderer, at nøglen til den måde, vi mennesker evaluerer og rangerer distinktioner, primært gemmer sig i de moralske distinktioner. Ifølge Lamont handler forskellen mellem det liv, som leves i arbejderklassen, og det liv som leves i middelklassen, altså ikke kun om økonomiske og kulturelle

forskelle, men også om konkurrerende moralforestillinger. Når mennesker skaber skel mellem sig selv og andre, er det oftest, konkluderer hun, med udgangspunkt i moralske forskelle og ved at gøre krav på bestemte egenskaber, som 'de andre' menes at mangle. Disse relaterer sig typisk til livsstil og personlige egenskaber – økonomisk sans, renlighed, soberhed, kulturel dannelse, ærlighed, osv – og mange af disse betragtes som kropsliggjorte og indkodede i udseende og opførsel og anvendes især til at markere en afstand til mennesker, der tilhører arbejderklassen.²³ Lamonts diskussion er siden ført videre af Andrew Sayer i bogen *The Moral Significance of Class* (2005).²⁴

Internationalt findes også en nyere, ligeledes kvalitativ, forskningstradition, som også er relevant at nævne i denne sammenhæng. Her er fokus især på klasserelaterede forskelle i forældreskabet, og de forskere, som kan placere indenfor denne tradition, er særligt optaget af at beskrive forskelle mellem forskellige klasser, når det kommer til familieliv og forældreskab.²⁵ Et centralt bidrag her er den amerikanske sociolog Annette Lareaus studie af forældreskabet i henholdsvis arbejderklasse- og middelklassefamilier, præsenteret i bogen *Unequal childhoods. Class, Race and Family Life* (2003). Ifølge Lareau investerer forældre med adgang til middelklasseressourcer (såsom penge, socialt netværk og legitime kulturelle kundskaber) aktivt i deres børns uddannelse med henblik på at videregive magt, fordele og privilegier, mens arbejderklasseforældre i højere grad involverer sig følelsesmæssigt og praktisk i at hjælpe deres børn med at overkomme ulemper og udfordringer; noget, der i langt mindre grad optager børn og forældre fra middelklassen.²⁶ Lareaus pointe er, at de forskellige familiemønstre er med til at befæste og legitimere den ulige fordeling af magt og privilegier i samfundet; et forhold, der ofte overses, idet forældreskab sjældent relateres til klasse. Dermed skjules også det faktum, at normative forventninger omkring børneopfostring og -opdragelse har stærke rødder i middelklassens privilegier.²⁷

På jagt efter klasse – tendenser i Danmark

I det følgende præsenteres resultaterne af en interviewundersøgelse,²⁸ som jeg gennemførte som led i det større paraplyprojekt *Social differentiering i nutidige samfund: Et studie af Aalborg* (også kaldet COMPAS efter projektets engelske titel: *Contemporary Patterns of Social Differentiation: The Case of Aalborg*). Ialt tyve kvinder blev interviewet. Kvinderne var alle udvalgt strategisk på baggrund af en survey²⁹ og ud fra dels forskellige baggrundsinformationer (alder, ægteskabelig status, økonomisk situation, uddannelsesbaggrund, nuværende beskæftigelse, bopæl, etc.), dels efter hvad de havde svaret på en lang række spørgsmål om bl.a. politiske holdninger, kulturelle præferencer, etc. De interviewede kvinder fordeler sig i to hovedgrupper: en gruppe af kvinder i arbejderklassen eller den lavere middelklasse og en gruppe af kvinder i middelklassen eller den øvre middelklasse. Interviewene var udformet som livshistoriske fortællinger af en varighed på to-tre timer, og alle interviewene har kredset om de samme temaer: opvækstvilkår, skoleliv, uddannelse, arbejdsliv og karriere, familieliv, livsstil, kvindelighed og moderskab.

Et helt centralt fund i interviewundersøgelsen er, at klasse kun italesættes indirekte og modstræbende. Ligesom den engelske klasseforsker Andrew Sayer finder jeg, at dét, at spørge mennesker om, hvilken klasse de tilhører, ofte forårsager komplekse reaktioner. Svarene på spørgsmålene bliver ofte undvigende, endda defensive, og de fleste syntes at opfatte spørgsmålet som normativt – som om det handler om, hvorvidt de fortjener deres samfundsmæssige position, eller hvorvidt de betragter sig selv som underlegne eller overlegne i forhold til andre.³⁰ Allerede tidligt i interviewforløbet gik det op for mig, at der syntes at være et paradoks mellem på den ene side den flygtighed, der kom til at præge interviewene i samme øjeblik klasse blev fokus for samtalen, og på den anden side den kraft, hvormed klasse alligevel prægede dialogen; bl.a. i de skillelinjer, kvinderne selv fremdrog

som vigtige og i måden, hvorpå de betragtede og vurderede sig selv og andre.

Særligt interessant er det også, at jeg i interviewmaterialet kan identificere en tydelig tvetydighed i, hvordan kvinderne forholder sig til klasse som subjektiv dimension. Mens mange på den ene side udviser modstand mod at placere sig selv i en klasse eller snakke om sig selv i klassetermer, kan de på den anden side forholdsvist uproblematisk snakke om klasse som noget, der eksisterer “derude” dvs. i det omgivende samfund. Selvom jeg i enkelte af interviewene møder noget, der kan tolkes som en form for social indignation, er der dog ikke mange spor efter, at de sociale forskelle, som de interviewede kvinder omtaler, forbindes med et blik for hierarkisk ulighed, eller at forskellene udtrykkes som en form for uretfærdighed, eller som noget, der bør handles på.

Grænser mellem os og dem

I interviewene viser klasse sig især i form af grænser mellem os og dem, og løbende i mine samtaler med de udvalgte kvinder markerer de tydelige skel mellem sig selv og andre, både opover og nedover. Selvom kvinderne på mange måder virkede tøvende og modvillige, når snakken faldt på sociale forskelle, var der ingen tvivl om, at langt de fleste anerkendte, at sådanne findes. Flere talte således om ‘bunden’ og ‘toppen’ af samfundet eller brugte ord som ‘det sociale hierarki’ eller ‘den sociale rangstige’. Uanset objektiv position insisterede alle kvinderne imidlertid på selv at tilhøre middelklassen. “Vi ligger sådan i midten – vi er helt almindelige” svarede langt de fleste. Samme tendens er også fundet i en række andre studier.³¹ Men, som den engelske klasseforsker Mike Savage også skriver, røber ideen om almindelighed alligevel betydningen af klasse: “Det er, når alt kommer til alt, medlemmer af de ‘andre’ klasser, som ikke er almindelige” (s 115), skriver han og forklarer videre: “Ideen om klasse betyder noget for folk, selv når deres svar er tøvende. I stedet for at fremmane en følelse af tilhørighed til et

kollektivt fællesskab, påkalder det en følelse af forskellighed fra andre” (s 117).³² Ved at fremstille sig selv som almindelige, er det muligt for kvinderne at placere sig selv ovenover de nederste, de moralsk suspekter, og samtidig fremstå som nogle, der ikke tror, at de er mere end andre. Det sidste kan tænkes at have en særlig betydning i et samfund som det danske, hvor lighed er højt værdsat.³³

Ifølge Lamont, hvis studier jeg refererede til tidligere, er det især den øvre del af middelklassen, der lider af dét, hun kalder, social nærsynethed. Jeg finder samme tendens og kan konstatere, at de økonomisk bedst stillede kvinder i mange af interviewene fremstår som ureflekterede, nærmest uvidende, om eget ståsted og privilegerede liv. Solveig er et eksempel herpå. Hun lever sammen med sin mand i et af de dyreste kvarterer af Aalborg og ejer desuden en række investeringsejendomme samt et nybygget sommerhus til en værdi af tre millioner. Alligevel insisterer Solveig på, at de er “som folk er flest”, og hun underkommunikere løbende i interviewet betydningen af økonomi og materielle besiddelser. Solveig tager, ligesom flere af de øvrige kvinder, afstand fra de rige, fra overklassen. Samme tendens ses også, da jeg interviewer Berit og spørger, hvilken klasse hun vil placere sig selv i. Hun svarer da følgende: “I forhold til væremåde osv. så er det middelklassen, men økonomisk, så er det overklassen”.

Ikke overraskende opleves klasseforskelle mere væsentlige set nedefra og op, end oppefra og ned. Også arbejderklassekvinderne er tøvende og modvillige, når det kommer til at italesætte sociale forskelle, men i interviewene beskriver de oftere oplevede trusler mod egen position – dét den tyske filosof Axel Honneth kalder konkrete ringeagtserfaringer – og ubehaget ved den mangel på anerkendelse, som de oplever knytter sig til deres lave samfundsmæssige position.³⁴

Konkrete ringeagtserfaringer

Sociale forskelle former ikke bare materielle uligheder, men også ulighed, når det kommer

til anerkendelse. Især kvinder fra arbejderklassen er udsatte. Man kan tale om, at disse kvinder både har det forkerte køn og den forkerte klassebaggrund, og at de derfor havner i et særligt uheldigt krydsfelt. I interviewet med Margit får jeg et barsk indblik i, hvad det vil sige at være kvinde og nederst i hierarkiet på arbejdsmarkedet. Margit har erfaringer fra mange jobs; bl.a. har hun i flere år arbejdet på en fiskefabrik og gjort rent. I dag arbejder hun som kantineassistent. I det følgende interviewuddrag fortæller Margit om dengang, hun arbejdede i rengøringsbranchen:

“Jeg var blevet sendt ud og gøre rent på en skole, og det var altså... Det var et ufattelig utaknemmeligt job. Altså, der var nogen der kom og tjekkede, om man gjorde det ordentligt, og de gik bare forbi én, som om man overhovedet ikke eksisterede (...) Når man gør rent, er man jo ingenting. Der er man bare nederst og kan ikke engang forvente at blive set. (...) Jeg var klar til at løbe skrigende væk – “Hvad er det her for en verden?”. (...) Jamen, de værdigede mig ikke engang et blik. Jeg kunne ligeså godt have været en flue på væggen. Det var meget ubehageligt.”

Det, Margit møder på arbejdsmarkedet, er en form for klasserelateret ydmygelse. Man kan sige, at hun oplever, hvad Honneth kalder “en form for usynliggørelse, en laden-forsvinden, som åbenlyst ikke har noget at gøre med den fysiske ikke-tilstedeværelse, men med ikke-eksistens i en social betydning” (s 99).³⁵ Konsekvensen er, at Margit rammes i sit selvbillede, og hun mærker virkningen af sin lave sociale position som en permanent tilstand af kropslig usikkerhed. Hun får ganske enkelt ondt i maven, fortæller hun: “Hvis jeg er i et selskab, hvor jeg ikke føler mig hjemme, får jeg ondt i maven, fordi jeg føler mig util-

*“Når man gør rent, er man jo ingenting”.
2 rengøringsassistenter gør rent i en togvogn.
(Arbejdermuseet & ABA).*

strækkelig.” Andetsteds i interviewet fortæller hun videre, at hun også i sin egen familie oplever at blive betragtet som mindre værd: “Der er nogen, der synes, de er lidt mere end andre. (...) Vi har nogen i familien, der er meget boglige, og de synes jo i hvert fald ikke, at vi er særligt kvikke; vi er bare sådan nogen, der arbejder.” Margit synes at omforme den nedvurdering, hun møder i det omgivende samfund, til en nedvurdering af sig selv. Da jeg spørger hende om, hvorfor hun får ondt i maven, svarer hun, at hun føler sig forkert: “Jeg når dem jo ikke til anklerner”, siger hun. I tråd med Bourdieu kan man tale om, at de objektive strukturer for Margit bliver til mentale strukturer, der indlejres i kroppen.

Også under interviewet med Linnea får jeg indblik i, hvordan hun på egen krop har erfaret, at andre betragter “sådan nogle som hende som de laveste i rangordenen”. Hun møder det fx når hun er ude og handle, hvor hun indimellem oplever forskelsbehandling. I modsætning til Margit omformer Linnea dog ikke den nedvurdering, hun møder, til en nedvurdering af sig selv. Hun fortæller bl.a.:

“Der har da været nogen dumme episoder indimellem i Magasin og Salling, hvor der står en dame i fin jakke og pels, og jeg ved ikke hvad, og jeg står forrest i køen, og de ekspederer hende først, men der er jeg jo så typen, så smider jeg bare varen og tænker: “Ved I hvad, det er fint, så vil jeg bare ikke handle her”. Altså, jeg melder klart ud, hvad jeg så mener og føler... men altså klasseforskelle, det ved jeg ikke, for hun er da ikke en disse mere end mig.”

Linnea, der arbejder som social- og sundhedshjælper, siger også andetssteds i interviewet: “Inden for vores fag, så kommer du ud til de der direktørfolk, og man kan godt se at mange af dem, de er alkoholikere. Selvom de gerne vil være mere udadtil, så er de det jo slet ikke.” Linneas pointe er, at penge ikke er alt, og ingen skal vide sig sikre, da alle kan “falde på halen”. Samtidig kommer man til at tænke på H.C. Andersen’s fortælling om den klædeglade kejser, der forledes til at tro, at han går

rundt i klæder lavet af de smukkeste stoffer, mens han i virkeligheden er nøgen. Det kendte eventyr handler om grådighed, forfængelighed, overmod og svindel og henviser til, at nogen eller noget giver sig ud for at være betydningfuldt, men i virkeligheden er tomt og hult.

Det kulturelle forbrug som distinktionsform

Ifølge den engelske sociolog Jon Cook kommunikerer mennesker ofte ekspressivt deres klassemæssige tilhørsforhold via tilvalg af bestemte forbrugsmønstre.³⁶ Det stemmer også overens med, at Bourdieu fx konkluderer, at subjektive klassetilhørsfølelser (klasseidentitet) i dag ofte markeres via forbrug og positive demonstrationer af en bestemt kulturel smag. Gennem forbruget udtrykkes identiteten i form af symbolsk afstand og nærhed til andre sociale grupper og deres livsstil, hvilket også understreges i interviewmaterialet, hvor kvinderne løbende rangerer, kritiserer og legitimerer sociale forskelle og på tydelige måder får frem, hvad de værdsætter og ikke værdsætter. I det omfang kvinderne åbent snakkede om sociale forskelle, blev de ofte gjort til et spørgsmål om ‘smag og behag’ eller formuleret som moralsk fordømmelse. Her tænker jeg fx på sætninger som “det er jo en helt anden verden, de lever i” (ned) eller “de lever på en helt anden frekvens end os” (op). En af middelklassekvinderne, Terese, siger også følgende om sin svoger og svigerinde, der er på konthjælp:

“De er i en verden for sig selv, og vi er i vores verden, og når vi mødes, jamen altså så... ja, jeg er ikke ret god til at snakke med hende, fordi hun er så speciel. (...) Vi er meget forskellige. Vi har meget forskellige holdninger til ting. Hvor hun kan snyde, der vil hun snyde. I butikker kan hun fx komme og sige at nu har hun købt den og den trøje og så videre, og der har hun taget et prismærke fra noget, der var på tilbud og sat over på den, hun har købt. Altså, hun har... både hende og hendes kæreste de har en helt anden

tilgang til samfundet. Hun synes jo, at det er helt i orden, at hun bare går der og ikke vil yde noget. Altså hvis ikke hun kunne, så var det jo en anden side af sagen, men hun vil ikke.”

Terese opremser en lang række områder, hvor hun er forskellig fra svigerinden. Hun henviser i den forbindelse til en anderledes livsstil og forskellige moralske egenskaber, som svigerinden efter hendes opfattelse mangler (ærlighed, dannelse, arbejdetik, etc.). Samme mangel på moral henviser også Linnea til. Linnea, der jf. tidligere arbejder som social- og sundhedshjælper, er oprindeligt uddannet køkkenassistent. I forbindelse med at hun videreuddannede sig, oplevede hun, at hun voksede fra en række af sine tidligere veninder, og i interviewet markerer hun bl.a. afstanden mellem sig selv og dem ved at henvise til deres lave arbejdsmoral og -etik. Hun fortæller:

“Jeg synes, at de (veninderne, red.) stod meget stille (...). De accepterer der, hvor de er, og tænker ‘hvis der er arbejde til mig i morgen, så er det fint nok, og er der ikke, så er det også fint nok’, hvor jeg er den type, at det er meget vigtigt for mig, at jeg kan gå ud og så yde noget. (...) Jeg kan ikke være tilknyttet en fagforening i to-tre år og så sidde og regne ud, hvor mange timer jeg skal have og så have det godt med det. Det kan nogle af dem der. Hvor de ligesom siger. ‘Jamen, jeg kan have 200 timer mere, før de sender mig ud’. Det kan jeg ikke acceptere; det er ikke det, der er meningen med det.”

Det billede, både Terese og Linnea tegner, er ikke svært at nikke genkendende til. Langt de fleste af os kender til historier, ikke mindst fra medierne, hvor mennesker uden uddannelse ofte fremstilles som respektløse, krævende, uansvarlige og umoralske. Som nogle, der snyder, hvor de kan og bevidst udnytter velfærdsstaten. Den engelske sociolog Sally Munt skriver også: “Hvor der tidligere har været en offentlig debat igennem de sidste tyve år om positive fremstillinger af kvinder, farvede mennesker samt bøsser og lesbiske, har der ikke været nogen tilsvarende forlan-

gen, hvad angår repræsentationen af folk fra arbejderklassen” (s 8).³⁷

En af arbejderklassekvinderne, Linda, siger om sin velhavende svoger og svigerinde, at de lever et markant anderledes liv. I første omgang fortæller hun, at det blot handler om, at de har forskellige præferencer – hvor hun og hendes mand foretrækker at være hjemme eller tage på camping, foretrækker svogeren og svigerinden at rejse. At det også hænger sammen med deres forskellige samfundsmæssige placering, er ikke desto mindre tydeligt:

“De skal aldrig nogensinde tænke på, hvad de gør rent økonomisk, og de har alt – altså for os at se. Og der kan man godt mærke... nu kom de så op på campingpladsen og besøgte os i lørdags med tre teenagerbørn, der simpelthen signalerede: ‘Avrd, sidder I bare heroppe i støvet’ (...) De har en arbejdsmæssig position, som gør, at de kan gøre nogle andre ting. For eksempel er de hvert år stort set fra 20. december til 15. januar i Langbortistan på ferie.”

De moralske distinktioner synes især at være væsentlige for kvinderne i arbejderklassen. Kvinderne her har ikke adgang til privilegerede positioner i samfundet, og i interviewene underspiller disse kvinder ofte betydningen af økonomisk og kulturel kapital ved eksplicit at adskille penge og status fra værdi og personlig integritet – som Lamont også skriver, synes holdningen i arbejderklassen at være, at det ikke er den sociale position, der tæller, men attityden.³⁸ Disse kvinder understreger, at det ikke er penge og statussymboler, der er de vigtige ingredienser i livet, men nærvær og sammenhold fx illustreret med sætninger som “vi har ikke brug for at tage til Mallorca for at hygge os og for at slappe af” eller “jeg vil da også gerne have nyt badeværelse med spa-bad, jacuzzi, damp og sådan en bruser, hvor der kommer vand fra flere sider, men jeg tror i bund og grund, at pengene til et sådant badeværelse kan være for dyrt tjente”. Arbejderklassens grundholdning beskrives af Bourdieu som “valget af det nødvendige”, dvs. en accept af og tilpasning til det uundgåelige. Dette

slår, skriver han, ud i en særlig moralforestilling, som er præget af konformitet:

“I alle irettesettelsene (“hvem er det hun tror hun er?”, “det der er ikke noe for folk som oss”) uttrykkes konformitetsprinsippet, det eneste klart uttalte normen i den folkelige smak, og hensikten er å oppmuntre en til ta de “fornuftige” valgene som de objektive betingelser uansett tvinger en til å ta. Men irettesettelsen innholder i tillegg en advarsel mot ambisjonen om å skille seg ut gjennom å identifisere seg med andre grupper, det vil si at det også er en påminnelse om behovet for å vise solidaritet” (s 196).³⁹

Flere af arbejderklassekvinderne tager især afstand fra eliten, som de mener, har forkerte værdier og en illegitim adfærd (de arbejder for meget, prioriterer forkert, har overfladiske personlige relationer, etc.). Ifølge Lamont handler det om, at arbejderklassekvinderne, ved at betragte sig selv som moralsk overlegne, afviser den sociale nedvurdering, som de ellers er i risiko for at blive udsat for.

Klasserejse som kulturproces

Nogle af interviewene indeholder mere refleksion end andre over de dilemmaer og ambivalenser, der relaterer sig til klasseforskelle og de processer, som hverdagens kulturmøder indebærer. Især interviewene med kvinder, der har foretaget en såkaldt klasserejse (dvs. har oplevet opadgående social mobilitet) fremstår interessante, da disse kvinder netop har følt på kroppen, hvordan det er at skulle bevæge sig mellem miljøer med forskellige kulturelle koder og samværsformer. En af de klasserejsende kvinder, Marianne, fortæller i interviewet bl.a., at hun og hendes mand, i takt med at de er kommet til penge, har mistet kontakten til en stor del af den gamle omgangskreds. Som en del af sin klasserejse har Marianne lært at genkende og anerkende både de forskellige markører for kapital, og modsætningsforholdet mellem dét Bourdieu betegner som legitim smag versus folkelig smag. Det fremgår også af følgende interviewuddrag, hvor hun fortæl-

ler om forskellen på at besøge “de gamle venner” i forhold til at gøre besøg hos “de nye venner”:

“Det kan da godt være, at det er en glaseret hamburgerryg, man får, men det smager da også godt. Og det er da ikke sikkert, der er stearinlys på bordet, eller lige en dug og servietter, der

*Mange arbejderfamilier foretrækker campingferien frem for at rejse til udlandet.
På campingpladsen har børnene frihed til at tumle rundt som det passer dem.
(Foto: Arbejdermuseet & ABA)*

passer sammen. (...) Når det er nogen af vores andre venner, vi så kommer til, som måske ligger mere på samme niveau som os, så er jargonen lidt en anden; der er velkomstdrink, og der er dækket op med det fineste sølvtøj, og de rigtig fine vinglas og ting og sager. (...) Jeg synes også godt, man kan høre det, når man taler sammen. Altså, vi har ikke noget... vores andet ven-

nepar dem taler vi også rigtig godt sammen med, selv om de måske ikke sådan har samme sprogbrug, og nu skal vi huske og hilse og Emma Gad og alle de der ting. Altså, vi har ikke noget imod det. Og vi kan så også se, når tingene måske går helt over gevind."

I takt med at Marianne får markant flere pen-

ge mellem hænderne og begynder at færdes i andre kredse, begynder hun også at orientere sig i verden på en anden måde. Hun ændrer fx forbrugsvaner og manerer, og hun dyrker aktiviteter, som bærer den øvre middelklasses mærke. Hun fortæller således, at hun idag køber sig til spa-behandlinger og får ordnet negle, og hun forklarer, at det ikke var noget, som hun gjorde tidligere. Marianne oplever det som helt legitimt at fælde kulturelle smagsdomme i interviewet, og hun fremstiller løbende sin smag som noget andet end den gennemsnitlige "common taste" – dét, som er tilgængeligt for de mange og dermed uden distinktionsværdi.⁴⁰

Ifølge den norske antropolog Marianne Gullestad er de symbolske aspekter ved valget af livsstile tæt knyttet til identitetskonstruktionen. Alle områder knyttet til smagen og forbruget – indretning af hjemmet, tøj, mad, osv. – indgår i større grad i en komposition, hvor individet kommunikerer dets sociale status. Forbruget indgår, skriver Gullestad, i øgende grad i en livsstilskonkurrence:

"I en viss forstand blir hver person *nødt* til å komponere (være en «bricoleur») for å få til en sammensetning og en utforming av sine roller som det er mulig å få bekreftelse for hos andre. Det ligger en *tvang* i mulighetene. I denne prosessen er hun eller han begrenset av det råmaterialet som tidligere livsløp, nåværende livssituasjon og kulturelle kompetanser gir" (s 155).⁴¹

Gullestad konkluderer, at livsstile på den ene siden skaber identitet, dvs. en opfattelse hos den enkelte om, hvem man er, og hvilken social gruppe man tilhører, og på den anden side også tilhørighed ved at den enkelte gennem forbruget opnår anerkendelse fra bestemte sociale miljøer. Dette stemmer godt overens med Mariannes fortælling, hvor hun selv forklarer sin ændrede livsstil på følgende måde:

"Jeg tror også lidt, at det hænger sammen med, hvad det er, man gør i den homogene gruppe. Hvad er det, vi gør med vennerne? Hvad er det for en livsstil, vi har, men nå ja, så får man lavet

negle, eller så får man lige en luksus spa behandling eller køber en rigtig god rødvin, selv om den måske godt kunne have været billigere, for den skal jo bare ned, ikke. Jeg tror, at det også har noget at gøre med, hvor man er, og hvem man er sammen med."

Men smag handler om mere end blot tilkendegivelse af klassetilhørsforhold; der er også, som Mariannes historie illustrerer, elementer af imitation og forhandling involveret. Man kan tale om, at Marianne i vid udstrækning iscenesætter sig selv på baggrund af de materielle og kulturelle ressourcer, som hun har fået adgang til og værdsætter i dag. I arbejdet med at positionere sig selv søger Marianne at vinde omgivelsernes respekt ved at imitere bestemte normer for kulturelt forbrug, og i denne proces tager hun ikke bare udgangspunkt i en forståelse af, hvad 'man' gør og bør gøre i den nye omgangskreds, men også i forestillinger om, hvordan klasse gøres.

Grænsedragninger via moderskabet

I interviewene fungerer moderskab som en særlig vigtig parameter, når kvinderne vurderer sig selv og andre. Grænsen mod dem, som er forældre på en forkert måde, synes især at være betydningsfuld. I flere tilfælde knyttes forholdet til børnene og de familiære forpligtelser specifikt sammen med spørgsmålet om moral. Den moralske fordømmelse nedad angår fx spisevaner og overvægt, bl.a. tages der afstand fra forældre, der giver børnene pålægschokolade i madpakken eller ofte spiser på McDonalds, mens den moralske fordømmelse opad især viser sig som en moralsk afstandtagen til de velhavende, som måske nok kan købe alverdens fine ting til børnene, men ikke kan købe tid og nærvær.

Især i interviewene med kvinderne fra arbejderklassen konstrueres en særlig fortælling om moderskab og familieliv, og disse kvinder tager primært afstand fra forældre, der arbejder meget og ikke prioriterer børnene. Samme form for differentiering har sociologen May-

Len Skilbrei også fundet i sit studie af norske arbejderklassekvinder. Disse kvinder, konkluderer Skilbrei, betragter sig selv som 'anstændigt arbejdsomme' i betydningen seje og hårdtarbejdende, mens de fremstiller middelklassekvinder som nogen, der går for meget op i arbejde og karriere – som kvinder der er 'uansætteligt arbejdsomme'. Skilbrei skriver:

“Dette ga seg uttrykk i at de kunne snakke om de privilegier de mente ‘yrkeskvinner’, som betydde middelklassekvinner, hadde, men vred samtidig ofte diskusjonen til å handle om alt slike kvinner *ikke* hadde. Når de ga uttrykk for at de var misfornøyde med at deres egen jobb ble verdsatt så lavt, modererte de etterpå uttalte sine ved å vise til at de tross alt var lykkelige, og at de ikke trodde man ble mer lykkelig med penger. Eller de viste til at de, selv om de ikke hadde fine jobber, så kjente de i hvert fall barna sine” (s 129).⁴²

Ligesom det gør sig gældende for kvinderne i Skilbreis studie, har familielivet en vigtig symbolsk betydning for de arbejderklassekvinder, jeg har interviewet.; det er her, og ikke på arbejdsmarkedet, de finder værdighed og mening. En af kvinderne Joan fortæller således, at hun trives med at være på revalidering. Faktisk ser hun direkte sin manglende tilknytning til arbejdsmarkedet som en fordel, siger hun, da hun dermed kan give sin søn den trygge opvækst, som hun synes, at han har krav på. Hun siger bl.a.:

“Idet jeg går hjemme, har jeg dobbelt så meget overskud til min søn, som andre har. Det, synes jeg, er skønt. Den tid, jeg har med mit barn, betyder rigtig meget (...). Det værdsætter jeg højere end at gå på arbejde og tjene penge. Jeg vil hellere bruge min tid på ham”.

For Joan er livets vigtigste værdier indlagt i forestillingen om børnene og vigtigheden af at være en nærværende og omsorgsfuld mor. I stedet for at fokusere på de manglende muligheder og de begrænsninger, hendes position i det sociale rum giver hende, konstruerer Joan

en særlig fortælling om moderskab og familieliv. I moderskabet finder hun en positiv identitet; det er hendes styrke og kilde til værdighed, og via dette kompenserer hun for sine manglende muligheder for at klare sig godt på arbejdsmarkedet. Man kan sige, at hun markerer afstand til en verden, hun ikke har nogen chance for at lykkes i, men som hun alligevel prøver at hæve sig over ved at støtte sig på andre værdier.⁴³

Af interviewmaterialet fremgår det også, at arbejderklassekvinderne ikke er optaget af ligestilling i traditionel forstand. De synes i høj grad at forbinde feminisme med bedrevidende og moraliserende middelklassekvinder, og flere tilkendegiver, at kampe og diskussioner om ligestilling og kønsarbejdsdeling er lettere barnagtige og fjollede. Det er ikke besværet værd, og 'man' skal ikke spilde sin tid på den slags ubetydeligheder. Som en af de interviewede arbejderklassekvinder siger:

“Det der med toiletbrættet og sådan, det er vi altså vokset fra. Og hvordan man klemmer på tandpastatuben, det gider vi altså heller ikke spilde tiden på. Sådan nogle småting der; det er spild af tid. Det skal man ikke ødelægge sit liv med.”

For flertallet af arbejderklassekvinderne opleves en mere traditionel rollefordeling som uproblematisk og fungerer nærmere som en kilde til stolthed. Det står i kontrast til, at præstationer og ambitioner på arbejdsmarkedet i samfundet generelt fremstår som en vigtig del af kvinders selvrealisering, mens familien sideløbende har tabt en del af sin betydning som kilde til en positiv bekræftelse på en moderne kvindelig identitet. Kontrasten til middelklassekvinderne bliver især konfliktfyldt, fordi arbejderklassekvinderne ved, at det er middelklassekvindernes kvindeversion, som forstås som den rigtige i samfundet. Deres egen måde at være kvinde på bliver hængt ud som traditionel og gammeldags. Det er konkurrerende moralforestillinger, der synes at motivere arbejderklassekvinderne til at yde en form for kulturel modstand mod middel-

Familieliv i Brøndby Strand i 1970'erne. (Foto: Arbejdermuseet & ABA. Fotograf: Harry Nielsen)

klassens normative idealer og ekspertattitude. Som Skilbrei også skriver, kan arbejderklassekvindernes eksplicitte modstand mod ligestillingsidealere tolkes som en slags modmagtsstrategi. Hun skriver: “Jeg mener kvinnene befant seg midt i en arbejderklassekultur som er mer avgrensbar enn vi ofte tenker oss at en slik kultur er i dagens samfunn, og dette skapte muligheter for et alternativt verdissystem som kan brukes til å yte motmakt mot middelklassehegemoniet” (s 83).⁴⁴

Afsluttende kommentarer

Det er forskelle mellem kvinder, der har stået i centrum for denne artikel. I artiklen har jeg fokuseret på den subjektive oplevelse af klasse, og på hvordan følelser af klassetilhørighed idag manifesteres gennem modstand, afstandstagen og disidentifikation snarere end gen-

nem accept og identifikation. Selvom ingen af de interviewede kvinder ønsker at tale om sociale skel og klasserelaterede forskelle, anerkender alle inddirekte, at de eksisterer. Forestillingen om samfundets sociale hierarki og/eller sociale rangstige eksisterer altså i bedste velgående, og alle har, når det kommer til stykket, en veludviklet sans for forskelle. De ovenstående analyser illustrerer bl.a., hvordan klasseforskelle konstrueres, accepteres og opretholdes gennem et kompliceret positionerings- og distinktionsarbejde, og hvordan klasse især giver sig til kende i form af grænser mellem os og dem og via erklæret tilhørighed i moralske fællesskaber.

Den overordnede konklusion er, at effekterne af klasseforskelle fortsat præger mange aspekter af individers hverdagsliv. I stedet for er være blevet udvisket, synes klasseidentiteter og –tilhørighed dog at have antaget nye

former, som i mindre grad er centreret omkring kollektivitet og solidaritetsfølelser og i højere grad omkring individualiserede, emotionelle rammer. Jeg må således tilslutte mig Savages pointe om, at tendenserne til individualisering, som jf. tidligere ofte er blevet brugt som et argument imod relevansen af klasse snarere repræsenterer et skifte i, hvordan klasse opererer.

Som beskrevet ser jeg stort set ikke klasse antage form som positiv identifikation i interviewene. Umiddelbart ville det således være nærliggende at konkludere, at klasse, i modsætning til tidligere, ikke giver mening længe, når det kommer til menneskers identitetsdannelse. Så enkelt er det imidlertid ikke. Analysen viser med al tydelighed, at kvindernes oplevelser og erfaringer i hverdagen – som kvinde, samlivspartner, forælder og arbejdstager – skaber og vedligeholder fornemmelser af og for klasse. Den viser også, at det netop er i spændingsfeltet mellem deres forståelse af køn og deres sociale position, at de interviewede kvinder konstruerer deres identitet.

Som Bourdieu også har fremhævet, må klasse forstås relationelt. Vi mennesker berøres i vores sociale tilværelse ikke kun af en bestemt slags materielle eksistensvilkår, af oprindelige erfaringer med den sociale verden, etc., men også *relationelt* – dvs. at vi berøres af vores relation til andre. Som mit studie også viser, er det lige så centralt at identificere de måder, mennesker markerer afstand til andre, som det er at indfange, hvordan de bevidst og eksplisit identificerer sig med nogen og/eller noget. Når man ser på måden, hvorpå de interviewede kvinder definerer deres identitet relationelt op imod forestillingen om, hvem de ikke er, og hvad de ikke står for, bliver det tydeligt, at klasse hele tiden er til stede i hverdagslivet, fordi middelklassens normer og værdier næsten altid formuleres i en skjult modsætning til arbejderklassens og omvendt. En central del af dét at have en middelklasseidentitet er netop ikke at være arbejderklasse, men at distancere sig fra den ved kontinuerligt at devaluere og stigmatisere arbejderklasse-

kulturen. Tilsvarende gælder det, at en central del af dét at have en arbejderklasseidentitet er netop ikke at være middelklasse, men at markere afstand til middelklassen fx ved jf. tidligere at støtte sig på andre værdier. Gullestad skriver også:

“Det, at sociale grænser blir mer subtile gjennom avstandsskaping, er nettopp en illustrasjon av og et eksempel på et uhyre sentralt trekk ved dagens vestlige samfunn: Undertrykking og utbytting av alle salg skjer stadig mindre åpent, krast og direkte, men i stedet subtilt, indirekte og ofte ubevisst” (s 119).⁴⁵

Social distance berører både arbejderklassen og middelklassen. Middelklassen synes at have stereotype opfattelser af arbejderklassen, og disse relaterer sig især til arbejderklassens moralske status. Tilsvarende synes arbejderklassen at have stereotype forestillinger om middelklassen, som bl.a. karakteriseres som egoistiske og præget af en manglende evne til at dyrke nære relationer. I begge tilfælde gælder det, som Lamont også konkluderer, at hverken arbejderklassen eller middelklassen udelukkende defineres ud fra økonomiske og kulturelle kriterier, men også ud fra moralske kriterier – ud fra et mønster af forkert adfærd og negative karaktertræk.

Som artiklen også viser, manifesterer klasse sig i forskellige virkelighedsopfattelser, livsstile, forbrug, holdninger og handlemåder, og selvom det ikke gøres til genstand for diskussion, synes der at pågå en stadig kamp om at definere ‘det gode liv’. Ifølge Gullestad er det denne kamp, der fører til nye subtile barrierer mellem mennesker og til en nedvurdering og afstandtagen til dem, der vurderes at være tabere i kampen.⁴⁶ Forskelle i smag og livstile ses som oftest ikke som forskellige, ligestillede, alternativer, men som mere eller mindre vellykkede udgaver af forskellige levevis.

Noter

1. Faber, Stine Thidemann (2006): "Klassernes fortsatte forsvinden". I *Kvinder, Køn & Forskning*, 2006, nr. 2-3.
2. Beck, Ulrich (1992): *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications, Giddens, Anthony (1991): *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press samt Bauman, Zygmunt (1997): *Postmodernity and its discontents*. New York: New York University Press.
3. Bauman, Zygmunt (1998): *Work, Consumerism and the New Poor*. Philadelphia: Open University Press.
4. Castells, Manuel (2000): *The Rise of the Network Society*. U.S.: Blackwell Publishing.
5. Lash, Scott (1994): *Reflexive Modernization*, Cambridge: Polity Press.
6. Florida, Richard (2002): *The Rise of the Creative Class: And How it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Perseus Book Group.
7. Rolness, Kjetil (2008): "Tiden går, klassesamfunnet består", Bokessay. I: Prosa, 2008, nr. 5.
8. Meritokratiet repræsenterer en ide om, at menneskers økonomiske og sociale status er noget, de selv gør sig fortjent til under den forudsætning, at alle gives lige muligheder.
9. Se fx Devine, Fiona, Savage, Mike & Rosemary Crompton (2005) (ed.): *Rethinking Class. Culture, Identities and Lifestyle*. New York: Palgrave Macmillan samt sernummeret af *Sociology* fra 2005.
10. Prieur, Annick (2008): "Klasser som oplevede forskelle". I *Kritisk Debat*, 2008, December.
11. Wright, Erik Olin (2005): "Foundations of a Neo-Marxist Class Analysis". I Wright, Erik Olin (2005) (ed.): *Approaches to Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge.
13. Bourdieu, Pierre (1997): *Den praktiske sans*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.
14. Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge.
15. Reay, Diane (2005): "Beyond consciousness? The Psychic Landscape of Social Class". I *Sociology*, 39 (5), 2005: 911-928. Se også Reay, Diane (1998): *Class Works. Mothers' Involvement in their children's Primary Schooling*. London: Routledge.
16. Williams, Raymond (1961): *Culture and Society 1780-1950*. Harmondsworth: Penguin.
17. Senneth, Richard & Jonathan Cobb (1977): *The Hidden Injuries of Class*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Bourdieu, Pierre et.al (1999): *The Weight of the World*. Cambridge: Polity Press.
19. Skeggs, Beverley (1997): *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable*. London: Sage Publications.
20. Skeggs, Beverley (1997): "(Dis)Identifications of Class: On not being Working Class". I Braham, Peter & Jonas, Linda (1997) (ed.): *Social Differences and Divisions*. Routledge.
21. Prieur, Annick (2008): "Klasser som oplevede forskelle". I *Kritisk Debat*, 2008, December.
22. Savage, Mike, Silva, Elisabeth & Alan Warde (2008): *A preliminary version of 'Accounting for Class'*. Unpublished working paper, SCUD workshop, October 2008.
23. Lamont, Michéle (1992): *Money, Morals and Manners. The Culture of the French and the American Upper-Middle Class*. Chicago: The University of Chicago Press samt Lamont, Michéle (2000): *The Dignity of Working Men. Morality and the Boundaries of Race, Class and Immigration*. New York: Russell Sage Foundation.
24. Sayer, Andrew (2005): *The Moral Significance of Class*. Cambridge: Cambridge University Press.
25. Stefansen, Kari (2007): "Familiens rolle i reproduktionen af ulighed. Kunnskapsbidrag fra kvalitative studies af foreldreskap". I *Sociologisk Tidsskrift*, 2007, nr. 3.
26. Lareau, Annette (2003): *Unequal Childhoods. Class, Race and Family Life*. London: University of California Press.
27. Se også Gillies, Val (2005): "Raising the 'Meritocracy': Parenting and the Individualization of Social Class". I *Sociology*, 2005, Vol. 39, No. 5 samt Gillies, Val (2007): *Marginalised Mothers. Exploring working-class experiences of parenting*. New York: Routledge.
28. Resultaterne er tidligere samlet og præsenteret i ph.d.-afhandlingen "På jagt efter klasse" – Faber, Stine Thidemann (2008): *På jagt efter klasse*, Ph.d.-afhandling, Institut for Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation, Aalborg Universitet. Afhandlingen kan også downloades på http://vbn.aau.dk/fbspretrieve/15044245/Paa_jagt_efter_klasse
29. Som en del af COMPAS-projektet blev der i efteråret 2004 gennemført en større surveyundersøgelse blandt et repræsentativt udsnit af den aalborgensiske befolkning. Respondenterne blev kontaktet på baggrund af udtræk fra Det Centrale Personregister og i alt 1174 deltog; 565 mænd og 609 kvinder.
30. Sayer, Andrew (2005): *The Moral Significance of Class*. Cambridge: Cambridge University Press.
31. Se fx Urciuoli, Bonnie (1993): "Representing class: Who decides?" In *Anthropological Quarterly*, 1993, Vol. 66, No. 4, Savage, Mike (2000): *Class*

- analysis and social transformation*. Philadelphia: Open University Press. samt Devine, Fiona (2005): *Middle-Class Identities in the United States*. I Devine, Fiona, Savage, Mike & Rosemary Crompton (2005) (ed.): *Rethinking Class. Culture, Identities and Lifestyle*. New York: Palgrave Macmillan.
32. Savage, Mike (2000): *Class analysis and social transformation*. Philadelphia: Open University Press.
33. Faber, Stine Thidemann & Prieur, Annick (forthcoming): "Hidden Distinctions: On Danish Representations of Class". I *Sociology*.
34. Honneth, Axel (2003): *Behovet for anerkendelse*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.
35. Honneth Axel (2003): *Behovet for anerkendelse*. København: Hans Reitzels Forlag A/S. Se også Honneth, Axel (2005): *Kamp om anerkendelse*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.
36. Cook, Jon (2000): "Culture, Class and Taste". I Munt, Sally (2000) (ed.): *Cultural Studies and the Working Class. Subject to Change*. London: Cassell.
37. Munt, Sally (2000) (ed.): *Cultural Studies and the Working Class. Subject to Change*. London: Cassell.
38. Lamont, Michéle (2000): *The Dignity of Working Men. Morality and the Boundaries of Race, Class and Immigration*. New York: Russell Sage Foundation.
39. Bourdieu, Pierre. 1995. *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag.
40. Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge.
41. Gullestad, Marianne (1989): Fra sosial ulikhet til livsstilskonkurranse? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, Vol. 30, nr. 2:145-160.
42. Skilbrei, May-Len (2003): *Dette er jo bare et husmorjobb. Ufaglærte kvinner i arbeidslivet*. Rapport 17/03. Oslo: NOVA samt Skilbrei, May-Len (2005): "Klasse, etnisitet og kjønn som erfaringer: Om å være vanlig, arbeidsom og anstendig". I *Sosiologi i dag*, Årgang 35, nr. 4, 2005.
43. Prieur, Annick (1998): "Forholdet mellom kjønn og klasse med utgangspunkt i Bourdieus sosiologi". I *Sosiologisk Tidsskrift*, No. 6.
44. Skilbrei, May-Len (2004): "Mine, dine og våre saker: Likestillingspolitikk for viderekomne." I *Kvinneforskning*, no. 3, 2004.
45. Gullestad, Marianne (1989): Fra sosial ulikhet til livsstilskonkurranse? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, Vol. 30, nr 2:145-160.
46. Ibid.

Abstract

Stine Thidemann Faber: Perceiving differences: Class belonging and symbolic boundary drawing, *Arbejderhistorie* 3/2009, pp. 75-91. *This article builds on narratives told by different women about themselves and their perceptions of everyday life and its consistency. It refers to the dissertation "The Pursuit of Class" in which the ambition has been to study class on a 'micro-level' and, by way of interviews, to explore how class – through processes that interact with gender and other social differentiations – leaves its mark on women's experiences and perceptions of self and others as well as their perceptions of opportunities accessible to them. In the interviews social differences are initially rejected, muffled and underplayed. Yet, in very subtle ways the women do in fact discuss social differences, although the word class is never used. Above all, class is revealed through borders between them and us. Distancing from others is mainly communicated as moral reservations and moral condemnation. In that sense the women indirectly refer to people who think, act or prioritize differently and, to them, sometimes even incomprehensibly.*

Stine Thidemann Faber, sociolog og Post Doc
Aarhus Universitet.
Dansk Center for Forskningsanalyse
Finlandsgade 48200 Århus N
Mail: stf@cfa.au.dk
Tlf.: 89422387